MAKTABDA OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH ORQALI O‘QUVCHILARDA SOG‘LOM TURMUSH TARZI MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Sidiqov Sabir Mamasoliyevich
Farg‘ona davlat universiteti “Qotog‘on qurbonlari” muzeyi direktori, biologiya fanlari nomzodi, professor

ANNOTATSIYA. Maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida sport bayramlari, sinflararo musobaqalar, sog‘lomlashtirish festivallari va oilaviy sport kunlarini pedagogik maqsad asosida tashkil etish masalalari tahlil qilinadi. Ommaviy tadbirning qiymati faqat g‘oliblarni aniqlashda emas, balki har bir o‘quvchining xavfsiz va mazmunli ishtiroki, ijobiy harakat tajribasi hamda muntazam jismoniy faollikka qiziqishini rivojlantirishda namoyon bo‘lishi asoslanadi. Tadbirni loyihalash, xavfsizlik, inklyuziv ishtirok, ota-ona hamkorligi va natijani baholashdan iborat besh tarkibli tashkiliy-pedagogik model taklif etiladi. Ish nazariy-uslubiy xarakterda bo‘lib, empirik samaradorlik haqida tasdiqlanmagan xulosalar berilmaydi.

Kalit so‘zlar: ommaviy sport tadbirlari, sog‘lom turmush tarzi, maktab sporti, inklyuziv ishtirok, pedagogik boshqaruv, xavfsizlik, monitoring

KIRISH. Maktab sport tadbirlari o‘quvchilarning harakat ehtiyojini qo‘llab-quvvatlovchi, muloqot va hamkorlikni kuchaytiruvchi ta’limiy muhitdir. Biroq musobaqa faqat saralangan kuchli o‘quvchilar ishtirokiga qaratilsa, salomatlikni mustahkamlash va ommaviy qamrov maqsadi chetda qolishi mumkin. Shu sababli maktab sport tadbiri natijaviylik, quvonch, xavfsizlik va inklyuzivlikning muvozanati sifatida loyihalanishi kerak.

JSST 5–17 yoshdagilar uchun hafta davomida kuniga o‘rtacha kamida 60 daqiqa o‘rtacha yoki yuqori shiddatli harakatni tavsiya etadi; bu bitta sport bayrami bilan bajariladigan bir martalik me’yor emas, balki muntazam faol turmush tarzining yo‘nalishidir [2]. O‘zbekistonning O‘RQ-1123-sonli Qonuni 41-moddasida o‘quvchilar ishtirokidagi sport tadbirlarini tashkil etish hamda ularning jismoniy rivojlanishini monitoring qilish belgilangan [1].

TADQIQOTNING MAQSADI VA METODLARI. Tadqiqot maqsadi — maktab o‘quvchilarini keng qamrab oluvchi sport tadbirlarini tashkil etishning pedagogik mexanizmlarini tizimlashtirish va natijani baholash uchun qo‘llanadigan mezonlarni taklif qilish. Obyekt — maktabning ommaviy sport-sog‘lomlashtirish faoliyati; predmet — maqsad, ishtirok, xavfsizlik va baholashni birlashtiradigan tashkiliy-uslubiy jarayon. Metod sifatida normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish, JSST va UNESCO tavsiyalarini qiyoslash, pedagogik modellashtirish va tashkiliy algoritm tuzishdan foydalanildi. Mustaqil tajriba guruhi shakllantirilmadi, shu bois tavsiya etilgan model kelgusidagi maktab amaliyotida baholanishi lozim. UNESCO sifatli jismoniy tarbiyaga oid yondashuvida o‘quvchilar imkoniyatlaridagi farqlarni inobatga olish hamda xavfsiz, qiziqarli faoliyatni ta’kidlaydi [3].

Maktab tadbirlarini uch maqsad darajasida ko‘rish taklif etiladi: salomatlikni qo‘llab-quvvatlash (harakat faolligi), ijtimoiy-pedagogik rivojlanish (o‘zaro hurmat, mas’uliyat), tashkiliy kompetensiya (qoidalarga rioya etish, o‘zini boshqarish). Har bir darajaga mos vazifa va kuzatiladigan belgi oldindan belgilanmasa, yakuniy hisobot faqat qatnashchilar soni yoki sovrinlar ro‘yxati bilan cheklanib qoladi. Tadbir mavsum, maktab hududi, inventar, o‘quvchilarning yoshi va salomatlik cheklovlariga moslashtiriladi. Yuqori raqobatli formatdan tashqari aralash jamoalar, stansiyalar bo‘yicha harakat, kooperativ estafetalar va oilaviy topshiriqlar ham qo‘llanadi. Bu yondashuv sportda tajribasi kam o‘quvchilar uchun ham ishtirok eshigini ochadi.

OMMAVIY SPORT TADBIRINING PEDAGOGIK MODELI. Tavsiya etiladigan model besh o‘zaro bog‘liq komponentdan tuziladi: diagnostika, loyihalash, xavfsiz o‘tkazish, refleksiya va davomiylik. Diagnostikada yosh tarkibi, o‘quvchilar qiziqishi va mavjud sharoit

aniqlanadi. Loyihalashda tadbir maqsadi, vazifalari, format va mas’ullar belgilanadi. O‘tkazish vaqtida barcha ishtirokchilar uchun tushunarli qoida va dam olish nuqtalari ta’minlanadi.

Refleksiya bosqichida tashkilotchilar va o‘quvchilar fikri yig‘iladi, davomiylik bosqichida esa tadbirda paydo bo‘lgan qiziqish to‘garaklar hamda darsdan tashqari faollik bilan bog‘lanadi. JSSTning maktab miqyosida jismoniy faollikni ilgari surishga oid qo‘llanmasi bitta tadbir emas, butun maktab hamkorligi zarurligini ko‘rsatadi [4].

1-jadval. Ommaviy sport tadbirini tashkil etish modeli

Bosqich	Amaliy harakat	Baholash dalili
Tayyorgarlik	Qiziqish so‘rovi; xavf va resurslarni ko‘rish	Ro‘yxat va ehtiyoj xaritasi
Loyihalash	Turli murakkablikdagi stansiyalar va vazifalar	Tadbir dasturi
O‘tkazish	Instruktaj, kuzatuv, tibbiy yordamga yo‘nalish	Xavfsizlik jurnali
Tahlil	Ishtirokchi fikri va faollik ulushini qayd etish	Qisqa tahliliy varaq
Davomiylik	To‘garak va haftalik faollikka yo‘naltirish	Qayta qatnashish ko‘rsatkichi

Jadval me’yoriy hujjat emas, maktab sharoitiga moslashtiriladigan metodik namuna. Tadbir dasturini tasdiqlash va xavfsizlik choralarini tashkil etish tegishli mas’ul mutaxassislar vakolatiga muvofiq amalga oshiriladi.

Tashkiliy guruh tarkibida maktab rahbariyati, jismoniy tarbiya o‘qituvchisi, sinf rahbarlari, tibbiy xizmat va ota-onalar vakillari o‘z vazifasini oldindan bilishi kerak. Mas’uliyat xaritasi tuzilsa, jihozlarni joylashtirish, ishtirokchilar oqimini boshqarish, dam olish zonasi va favqulodda vaziyatga javob qaytarish kabi vazifalar takrorlanmaydi. Har bir stansiyada xavfsizlikka oid bitta qisqa qoida ko‘rinadigan joyga qo‘yiladi; ishtirokchilarga tushunarli harakat namoyishi beriladi. Shu yo‘l bilan pedagogik maqsad tashkiliy intizom bilan birlashadi. O‘quvchilar tadbirni o‘zlari tayyorlashda ham ishtirok etsa, ularda ijtimoiy tashabbus va mas’uliyat kuchayishi mumkin.

TADBIR FORMATLARI VA XAVFSIZLIK ALGORITMI. Yosh bolalar uchun harakatli o‘yinlar va oddiy estafetalar, o‘rta sinflar uchun stansiyali sport festivali, katta sinflar uchun jamoaviy loyihalar hamda hakamlik vazifalarini uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq. Bir xil topshiriqning turli murakkablik darajasi taklif etilsa, har bir o‘quvchi o‘z imkoniyatiga mos faol rol topa oladi. Sog‘liq bo‘yicha cheklovi mavjud bolalar uchun kuzatuvchi, hisobchi, vaqtni boshqaruvchi yoki moslashtirilgan harakat ishtirokchisi kabi variantlar oldindan rejalashtiriladi.

Xavfsizlik masalasi musobaqa boshlanishidan avval hal qilinadi: hudud va jihozlar ko‘zdan kechiriladi; issiq-sovuq, ichimlik suvi, birinchi yordamga kirish, ota-onalarga axborot berish tartibi belgilanadi. Yuklama bolalarning tayyorgarligi va tegishli tibbiy tavsiyalarga qarab bosqichli beriladi. Jismoniy tarbiya o‘qituvchisi bilan tibbiyot xodimi rollari chalkashtirilmaydi: pedagog mashg‘ulotni tashkil etsa, sog‘liq bo‘yicha tibbiy qarorni vakolatli mutaxassis qabul qiladi.

2-jadval. Tadbir shakllari va kutiladigan pedagogik imkoniyatlar

Tadbir	Asosiy didaktik vazifa	Ishtirokni kengaytirish yo‘li
Sport festivali	Harakat turlarini sinab ko‘rish	Tanlovli stansiyalar
Sinflararo uchrashuv	Hamkorlik va qoidaga rioya	Aralash rollar, navbatlashuv
Oilaviy sport kuni	Ota-ona bilan faol muloqot	Turli yoshga mos topshiriqlar
Sog‘lomlashtirish kuni	Harakatga ijobiy munosabat	Musobaqasiz faol zonalar

Tadbir yakunida faqat sovrindorlar emas, balki ijobiy o‘zgarish namoyon qilgan jamoalar, halol o‘yin va yordam ko‘rsatgan ishtirokchilar ham rag‘batlantiriladi.

Tanlangan formatning maqsadga mosligi alohida tekshiriladi. Masalan, sog‘lomlashtirish kunida yuqori sport mahoratini talab etadigan sinovlar asosiy faoliyatga aylanmasligi kerak. Aksincha, musobaqa asosiy tadbir bo‘lsa ham, ishtirokchilarning dam olishi, tomoshabinlar hududi va o‘yinlarni xavfsiz kuzatish uchun sharoit tashkil etiladi. Tadbir dasturida har bir faoliyatning davomiyligi aniq ko‘rsatiladi, lekin ob-havo, ishtirokchilar holati va zarur tibbiy tavsiyalarga ko‘ra o‘zgartirish imkoniyati qoldiriladi.

BAHOLASH MEZONLARI VA NATIJALARNI TALQIN QILISH. Ommaviy sport tadbirining foydasini baholash uchun uch qatlamli mezon taklif etiladi. Qamrov ko‘rsatkichi taklif etilgan o‘quvchilardan qancha nafari mazmunli qatnashganini ko‘rsatadi. Jarayon sifati instruktaj, muqobil topshiriqlar va adolatli ishtirok bilan baholanadi. Davomiylik ko‘rsatkichi esa tadbirdan keyin o‘quvchi qaysi to‘garak yoki mustaqil harakat turiga qiziqib qolganini aniqlaydi.

Bu mezonlar orasida faqat qatnashchilar sonini oshirishga e’tibor berish yetarli emas. Masalan, 200 nafar o‘quvchi tadbirga kelgan bo‘lsa ham, ularning katta qismi faqat tomoshabin bo‘lgan taqdirda, pedagogik qamrov to‘liq emas. Shu bois “kelganlar soni” bilan “kamida bitta faol topshiriqni bajarganlar soni” alohida qayd etiladi. O‘quvchilar fikri qisqa, anonim savollar yordamida olinadi; baholar o‘quvchini stigmalashtirish uchun ishlatilmaydi.

CDC tomonidan tavsiflangan kompleks maktab faolligi yondashuvi dars, tanaffus, darsdan oldingi va keyingi faoliyat hamda oila hamkorligini bir tizim sifatida ko‘rishni tavsiya etadi [5]. Shu asosda tadbir haqidagi hisobotda keyingi faoliyatga o‘tish yo‘llarini ham aks ettirish maqsadga muvofiq.

3-jadval. Sport tadbirining metodik baholash kartasi

Yo‘nalish	Namuna ko‘rsatkich	Talqin
Qamrov	Faol qatnashganlar / taklif etilganlar	Ishtirok to‘siqlari aniqlanadi
Inklyuzivlik	Moslashtirilgan vazifa mavjudligi	Teng imkoniyatlar baholanadi
Xavfsizlik	Instruktaj va nazorat bajarilishi	Tashkiliy intizom kuzatiladi
Motivatsiya	Ixtiyoriy qayta qatnashish istagi	Barqaror qiziqish signali

XULOSA VA AMALIY TAVSIYALAR Maktab ommaviy sport tadbirlarining pedagogik samarasi ularga nechta medal berilgani bilan emas, harakatga qiziqish, ijtimoiy hamkorlik va xavfsiz ishtirok imkoniyatlari qanday tashkil etilgani bilan belgilanadi. Maqsad, jarayon, baholash va davomiylikni birlashtirgan yondashuv sport tadbirini bir martalik bayramdan muntazam harakat faolligiga olib boruvchi ta’lim vositasiga aylantirishi mumkin. Taklif etilgan modelning samaradorligini kelgusi kuzatuvlar va ishtirokchilarning qayta qatnashish dinamikasi orqali tekshirish zarur. Amaliy tavsiya sifatida maktab yil boshida tadbirlar taqvimini tasdiqlashi, har bir sport kuniga kamida bitta musobaqasiz faol zona kiritishi, imkoniyati turlicha bolalar uchun alternativ vazifalar belgilashi va tadbirdan keyingi to‘garak yo‘nalishini ko‘rsatishi maqsadga muvofiq. Ishtirokchilar soni, faol qatnashish va xavfsizlik ko‘rsatkichlari qisqa monitoring jadvalida qayd etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonun, O‘RQ-1123-son, 24.03.2026. 41-modda. https://lex.uz/uz/acts/-8093787

2. World Health Organization. WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour. Geneva: WHO, 2020. https://www.who.int/publications/i/item/9789240015128

3. UNESCO. Quality Physical Education (QPE): Guidelines for Policy-Makers. Paris: UNESCO, 2015. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000231101

4. World Health Organization. Promoting physical activity through schools: a toolkit. Geneva: WHO, 2021. https://www.who.int/publications/i/item/9789240035928.